

Heye Heyen

'Dat heeft u mij niet horen zeggen!'

Preken over homoseksualiteit

Wanneer iemand met een homoseksuele geaardheid en/of relatie een kerk binnenkomt, kan hij of zij er niet altijd zomaar van uitgaan daar ook met zijn of haar levenswijze geaccepteerd te worden. Zo iemand zal dus zeer goed op alle woorden en gebaren letten die misschien acceptatie uitdrukken of alleen maar tolerantie of zelfs afwijzing. Ook ouders van een zoon of dochter die in een homoseksuele of lesbische relatie leeft, zullen hun oren spitsen wanneer op de preekstoel het woord 'homo' wordt uitgesproken. Wordt de seksuele geaardheid en de levenswijze van hun kind hier mogelijkwijs in de naam van God geaccepteerd of juist in zijn naam veroordeeld? Wat zegt de prediker met zoveel woorden en wat klinkt er onderhuids door?

Een onderzoek naar seksualiteit als thema van preken

Deze vragen ben ik nagegaan in het kader van een onderzoek¹ naar seksualiteit als onderwerp van recente protestantse preken in het Duitse taalgebied. Hiervoor heb ik in de 'Predigtdatenbank', een digitale collectie die qua spreiding enigszins representatief voor de Evangelische Kirche in Deutschland lijkt te zijn, uit een contingent van rond 1800 preken uit de jaren 2003-2008 alle preken geselecteerd waarin een woordverbinding met 'seks-' voorkomt.² Dat waren er precies vijftig. Het aantal (1800 preken) is ongeveer wat iemand die 35 jaar lang elke zondag naar de kerk gaat, te horen krijgt. Of anders gerekend: er zouden tien mensen drieënhalve jaar lang ieder elke zondag – over het Duitse taalgebied verspreid – in een andere kerk moeten zitten om al deze preken te horen. Wat deze hoorders van 1800 preken in totaal over het onderwerp 'seksualiteit' te horen zouden krijgen, zal dan ook een enigszins representatief beeld opleveren van wat daarover zoal vanaf de preekstoel te horen is. Of het beeld dat zo ontstaat, ook opgaat voor de Nederlandse situatie kan ik niet op voorhand zeggen, maar het biedt in elk geval een spiegel om ook die praktijk in te bekijken.

In de vijftig preken waarin expliciet over seksualiteit wordt gesproken, heb ik

TD 41

menselijke
seksualiteit
vooral negatief
geschilderd

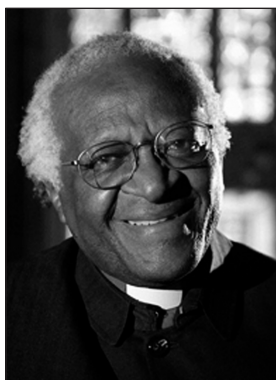
onderzocht op welke manier dat gebeurt en wat de expliciete of impliciete 'boodschap' is: wordt er over seksualiteit gesproken als over een goede gave van God – of wordt het eerder op een moraliserende toon geassocieerd met zonde of verzoeking? Het meest opvallende resultaat van dit onderzoek is dat in driekwart van de preken – hetzij met duidelijke woorden of meer onderhuids – de menselijke seksualiteit vooral negatief geschilderd wordt. Dat gebeurt bijvoorbeeld door met behulp van het thema seksualiteit het zedenbederf van onze tijd te illustreren, door seks (als het minder edele) te contrasteren met de liefde of door het al te snel met het thema 'zonde' in verband te brengen.

Toegesplitst op homoseksualiteit

Een onderdeel van dit onderzoek naar seks in preken gaat over uitspraken van predikers over homoseksualiteit. Dit onderdeel zal ik hier nu weergeven. Het gaat over 13 preken (26% van de 50 waarin expliciet over 'seks' wordt gesproken), waarin steekwoorden als 'homoseksueel' of 'homofiel' voorkomen. In deze 13 preken blijken een paar benaderingen te herkennen.

a) expliciete aanvaarding

Er zijn twee preken (15,3% van deze 13) waarin aan de homoseksuele hoorder expliciet de boodschap wordt overgebracht dat hij of zij door de prediker – en door God! – aanvaard is. Zo is er een themadienst op wereld-aidsdag (P 31), waarin de notie centraal staat dat God tegen het uitsluiten en het veroordelen protesteert. In deze dienst komen meerdere mannen aan het woord die openlijk voor hun homoseksualiteit uitkomen en over hun ervaringen vertellen.

Aartsbisschop Desmond Tutu

In een andere dienst wordt de Zuid-Afrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu aangehaald met de volgende woorden:

'Ik heb tegen een systeem gestreden dat mensen heeft gecriminaliseerd om iets waar ze niets aan konden doen: hun ras... Ik kan ook niet blijven zwijgen wanneer mensen voor iets gestraft worden waar ze evenmin iets aan kunnen doen: hun seksuele oriëntatie... God huilt... En de wereld moet bevreedd zijn dat wij claimen volgelingen van één van de meest meelevende mensen te zijn die ooit is gekend. Het zou hem tegen de borst stuiten hoe wij onze tijd doorbrengen met dergelijke debatten, terwijl de arme Lazarus voor onze deur ligt.'
(P 13)

Er moet wel bij gezegd worden dat ook deze preek in een speciale aidsdienst werd gehouden, waarvan de deelnemers voor een groot deel homoseksuele mannen geweest zullen zijn. Zulke expliciet aanvaardende woorden zoals in deze twee speciale 'doelgroepdiensten' zijn in de 'gewone' preken die ik onderzocht heb, nergens te vinden.

b) impliciete aanvaarding

Wel zijn er onder die 'gewone' preken acht waaruit op een meer impliciete manier opgemaakt kan worden dat de prediker homoseksuele mensen accepteert. Zo zegt een prediker over huidige liefdesverhalen de volgende zinnen:

‘Wij laten vrouwen en mannen de vrije keuze hoe zij samen willen leven: als man en vrouw, heteroseksueel of homoseksueel. Het heeft heel wat strijd gekost totdat we als samenleving daartoe bereid waren.’ (P 1)

Artikel

Dat is weliswaar niet over ‘ons als christenen’ gesproken, maar over ‘ons als onderdeel van de huidige samenleving’, maar het is ook voldoende duidelijk dat de prediker daar zelf achter staat.

aanvaarding
homosexualiteit
alleen in doelgroep-
diensten

Dat het naziregime onder andere homoseksuelen achtervolgde, noemt een prediker in de volgende zin:

‘...En toch bracht een bruto regime heel wat mensen ertoe om hun moraal ... overboord te gooien door Joden, Sinti en Roma, Jehovahgetuigen, homoseksuelen en gehandicapten buiten te sluiten en hen als een zweer te beschouwen die vernietigd moest worden.’ (P 7)

Weliswaar zegt hij daarmee strikt genomen niet méér dan dat je homo’s niet mag achtervolgen en doden. Maar het feit dat hij ook hen als slachtoffers expliciet noemt, kan als een indirect signaal van acceptatie worden opgevat.

Een predikante haalt een bericht aan over een stening wegens ontucht in een islamitisch land. Over het begrip ‘ontucht’ legt ze uit:

‘Daaronder valt in het islamitische rechtssysteem geslachtsgemeenschap buiten het huwelijk, overspel en homoseksualiteit.’ (P 15)

Dat zijzelf homoseksualiteit niet als ‘ontucht’ beschouwt, zegt ze weliswaar niet expliciet, maar het feit dat (en de manier waarop) ze dit voorbeeld aanhaalt, maakt het wel aannemelijk.

Dat het kruis het herkenningsteken van de christenen werd, wordt door een prediker vergeleken met benamingen die homoseksuelen zichzelf eigen hebben gemaakt:

‘... Het kruis werd het herkenningsteken van de christenen. Ze maakten het zich eigen zoals in Duitsland homofielen vandaag de dag zichzelf ‘Schwule’ en ‘Lesben’ noemen, wat oorspronkelijk scheldwoorden waren die anderen voor hen gebruikten.’ (P 27)

Weliswaar zegt hij hiermee strikt genomen niet dat hijzelf homoseksuele mensen in hun levenswijze accepteert, maar het feit dat hij deze vergelijking trekt, maakt dat wel zeer waarschijnlijk.

Een andere prediker (P 36) toont zich bewogen over de breuk tussen een homoseksuele jongeman en zijn moeder die zijn levenswijze niet kan accepteren. Ook in dit geval kan de hoorder alleen maar tussen de regels door vernemen dat de prediker het waarschijnlijk voor de zoon opneemt. Weer een andere prediker stelt de vraag:

‘Hoe staan wij tegenover een man die van een man houdt of tegenover een vrouw die van een vrouw houdt? Zij worden vaak heel eenzijdig alleen maar aangekeken op hun seksualiteit die van de norm zou afwijken – maar het gebeurt maar zelden dat mensen oog hebben voor hen als personen, die vaak op een heel bijzondere manier in staat zijn om van elkaar te houden.’ (P 14)

TD 43

Artikel

Een prediker legt uit dat het oordeel van Paulus over homoseksualiteit over iets anders zou gaan dan over wat wij daar vandaag de dag onder verstaan:

‘Maar waar Paulus het over heeft, is niet hetzelfde als wat wij vandaag de dag onder homoseksualiteit verstaan. Paulus zit te denken aan handelingen waarbij het om macht en geld gaat. U hebt het misschien gemerkt, gemeente: er ligt een wereld van verschil tussen Paulus en dat wat wij vandaag de dag onder homoseksualiteit verstaan, ja hoe we überhaupt tegen seksualiteit aankijken.’ (P 25)

geleefde
homoseksualiteit

Daarmee lijkt hij impliciet te zeggen dat hij geleefde homoseksualiteit als acceptabel beschouwt.

wel acceptabel

Wat een expliciet geuite acceptatie betreft, gaat de prediker van wie de volgende zinnen uit een preek over 1 Cor. 6: 9-14.18-20 aangehaald zullen worden, het verst:

‘Wie zou vandaag de dag alcoholisten gelijkstellen aan dieven en criminelen en beweren dat zij geen toegang zouden hebben tot het Koninkrijk van God? Wie zou mensen die op een verantwoordelijke manier in een homofiele relatie leven, in diskrediet brengen door ze ‘schandjongens’ of ‘knapenschenders’ te noemen? Wie zou hen een plaats in de kerk of bij het Heilige Avondmaal weigeren?’ (P 24)

Hij constateert dus dat mensen die in een homoseksuele relatie leven, niet meer van het Avondmaal worden uitgesloten. Hiermee gaat hij enerzijds in zijn expliciete acceptatie duidelijk verder dan de predikers die hierboven besproken zijn. Maar anderzijds valt ook te bedenken dat de door hem genoemde alcoholisten ook niet van het Avondmaal worden uitgesloten. Dat verhindert niet dat hun alcoholisme als een ziekte wordt beschouwd. Dat dit op het punt van homoseksualiteit anders ligt, zegt hij niet uitdrukkelijk.

c) afkeuring

Tot slot zullen hier nu uitspraken van drie predikers worden weergegeven en becommentarieerd die met de acceptatie van mensen die homoseksueel leven, kennelijk grote moeite hebben of die hen zelfs onomwonden veroordelen.

Over de zin van Paulus: ‘Mij is een doorn in het vlees gegeven’ zegt een prediker:

‘Er is veel over gespeculeerd wat dat zou kunnen betekenen. De antwoorden strekken van een veronderstelde homoseksualiteit van Paulus tot een of andere ziekte. Daar hou ik niet zo van. Moeten we niet een mens – ook al is die allang dood – in zijn waarde laten?’ (P 28)

Zoals uit deze woorden van de prediker blijkt, vindt hij dat de waarde van een mens (in casu: Paulus) aangetast zou worden wanneer over hem gedacht wordt dat hij mogelijk homoseksueel zou kunnen zijn. Daarbij gaat het in dit (hypothetische) geval van Paulus nog niet eens om geleefde homoseksualiteit, maar enkel om een gevoelde en onderdrukte aanleg. Wanneer dus volgens deze prediker alleen al het vermoeden van een homoseksuele geaardheid de persoon in kwestie niet in zijn waarde laat, zal de homoseksuele luisteraar daar maar één

conclusie uit kunnen trekken: mocht hij het van mij niet alleen vermoeden maar *weten*, dan zou hij het des te erger vinden.

Artikel

In een preek over 2 Thessalonicenzen 3, 6-13 benadrukt de prediker in het bijzonder de zin: 'Onttrekt u aan elke broeder, die zich ongeregeld gedraagt.' Nog voordat hij daar concrete voorbeelden voor noemt, zegt hij ondubbelzinnig: 'Die heeft geen recht op kerkelijke solidariteit.' Ook al is het bitter om grenzen te trekken en mensen uit te sluiten, zo geldt toch: 'Omwille van de geloofwaardigheid van de gemeente van Jezus Christus moeten we ertoe bereid zijn. Niet elke levensstijl past bij het christelijk geloof.' Over de mensen die menen 'dat er geen algemeen bindende normen meer zijn', zegt hij:

'geen recht
op kerkelijke
solidariteit'

'Hen komen we meestal niet in de behoudende kringen tegen, maar eerder onder de activisten van de vredesbeweging, in milieugroepen of bij "Homosexuelle und Kirche – HuK". Daar werd – en wordt voor een deel nog steeds – propaganda gemaakt voor de vrijheid van elke enkeling, de vrijheid van gedachten, opvattingen en levensstijl. Maar het is gebleken dat dat voor de kerk niet past. "Onttrekt u aan hen"...' (P 32)

Hiermee heeft deze prediker – zonder ook maar één theologische reden hiervoor aan te geven – ondubbelzinnig gezegd dat er volgens hem voor mensen die hun homoseksualiteit leven, in de gemeente van Jezus geen plaats is.

In de volgende zinnen uit een andere preek worden – tenminste op het eerste gezicht – Bijbelse uitspraken over homoseksualiteit gedeeltelijk gerelativeerd:

'Wij hebben geen kinderen meer nodig voor een verzekerd bestaan. Vandaar dat wij niet noodzakelijk mensen hoeven te demoniseren die onvruchtbaar zijn of die homoseksueel zijn.' (P 46)

De relativering beperkt zich echter tot het feit dat uit een homoseksuele relatie geen kinderen voortkomen. Dat zou vandaag de dag – anders dan in Bijbelse tijden – geen probleem meer zijn. Door hierop te wijzen zal de prediker uiteraard niet bereiken dat een homoseksuele hoorder zich geaccepteerd voelt. Gezien het feit dat dit deelmotief bij de afwijzing door vertegenwoordigers van de kerk allang geen rol meer speelt, zal niemand zich verlicht voelen door nu ook vanaf de kansel te horen dat dit achterhaald zou zijn. Integendeel: als uitsluitend een deelmotief genoemd wordt dat niet meer actueel is, blijven de andere deelmotieven en argumenten die wél actueel zijn overeind en gaan misschien voor de homoseksuele hoorder zelfs nog zwaarder wegen. Hij zal dus door de woorden van deze prediker heen een afwijzing van zijn levenswijze horen.

Dat gebeurt ook met name door de volgende woorden van deze prediker: 'Wij hoeven niet noodzakelijk (!) mensen te demoniseren die... homoseksueel zijn'. Dat is verraderlijke taal. Gesteld dat een staat officieel bekend zou maken: 'Wij hoeven dus niet noodzakelijk een mens te demoniseren die Duitser is', dan zou zeker iedere Duitser daaruit de conclusie trekken: hier ben ik met mijn nationaliteit niet gewenst.

Tot slot – enkele overwegingen

Waarom hebben predikers het over homoseksualiteit? – In elf van de dertien gevallen gebeurt dat niet omdat de Bijbeltekst (bijv. van het preekrooster) daar-

TD 45

Artikel

over zou gaan, maar omdat zij er zelf om één of andere reden voor hebben gekozen. Wat zijn dat voor redenen?

Bij de twee 'aanvaardende' preken in de aids-diensten is dat helder: het is een thema dat de aanwezigen bezighoudt. De drie 'afkeurende' predikers hebben niet de intentie om homoseksuele hoorders aan te spreken. Zij spreken *over* hen en lijken ervan uit te gaan dat de hoorders hun afkeuring delen. Eén van hen (P 32) wil de opvatting 'dat er geen algemeen bindende normen meer zijn' veroordelen en noemt als voorbeeld de groep 'Homosexuelle und Kirche'. Dat is in zijn perspectief alleen maar zinvol als hij erop mag rekenen dat de afkeuring van 'Homosexuelle und Kirche' voor zijn gehoor meer vanzelfsprekend is dan de stelling die hij daarmee wil illustreren en onderbouwen. In principe doet P 28 hetzelfde wanneer hij het thema 'homoseksualiteit' benut om zijn afkeuring van speculatieve exegese te illustreren en te onderbouwen. Daarentegen is P 46 zich van zijn devaluerende uitlating waarschijnlijk nauwelijks bewust; subjectief probeert hij zelfs een op grond van Paulus' woorden mogelijke afkeuring van homoseksualiteit af te zwakken.

homoseksualiteit
vaak terloops
aanvaard

Onder de acht 'impliciet aanvaardende' predikers zijn er twee die het op grond van de Bijbeltekst van de zondag thematiseren. Bij de overige zes valt op dat zij er zeer 'terloops' over spreken. Het stukje over homoseksualiteit zou in hun preken zonder meer geschrapt kunnen worden. Als zo'n stukje in principe overbodig is, moet er wel een (misschien niet eens bewuste) reden voor zijn dat de prediker het aan zijn preek toevoegt. Waarschijnlijk wil de prediker een kleine bijdrage leveren aan de meningsvorming van zijn hoorders met het doel homo's en lesbiennes in de kerk te aanvaarden. Het valt op dat dat op een zeer 'indirecte' manier gebeurt zodat de prediker achteraf niet of nauwelijks te 'pakken' is.

Wat dit betreft is er een opvallende overeenkomst vast te stellen met de manier waarop in de preken die niet speciaal over *homoseksualiteit* gaan, wél en niet over het thema 'seks vóór het huwelijk' wordt gesproken: twee keuren het met duidelijke woorden af, de rest (96%!) heeft er waarschijnlijk geen bezwaar tegen. Maar dát zal een jongere die ergens gehoord heeft dat hij vanuit een christelijk standpunt geen seks vóór het huwelijk mag hebben, uit géén van die preken kunnen opmaken. Het lijkt dus alsof de meeste predikers het niet aandurven om hun eigen standpunt dat seks vóór het huwelijk wél mag, ook met duidelijke woorden te benoemen. In ieder geval heeft het (min of meer) verzwijgen de functie om de prediker te beschermen: het voorkomt dat conservatieve hoorders bezwaar maken, dat hij zich moet verdedigen, dat hij het vertrouwen van conservatieve gemeenteleden kwijt raakt, dat er dus conflicten ontstaan waar hij bang voor is.

hoe vaak zal de
prediker zich
verdedigen met:
'Dat heb ik niet
gezegd' ??

Als bijvoorbeeld P7 die onder andere (!) ook homoseksuelen als slachtoffers van het naziregime noemt, achteraf door een hoorder zou worden aangevallen: 'U wilde toch hopelijk geen sympathiebetuiging voor homoseksuelen geven – en u wilde toch vast niet beweren dat dat van God zou mogen!' dan zou hij kunnen antwoorden: 'Het enige wat ik wilde zeggen is wat ik ook gezegd heb: je mag homoseksuelen evenmin als Joden achtervolgen en doden.' Deze vluchtweg heeft hij geschapen door zijn boodschap alleen maar op een indirecte manier over te brengen.

TD 46

Op het eerste gezicht lijkt het misschien veel als tien van de dertien predikers een homoseksuele levenswijze accepteren. Maar op het tweede gezicht moet ook de vraag gesteld worden hoeveel een boodschap van aanvaarding waard is als

die alleen maar indirect, met de open vluchtweg: 'dat heb ik niet gezegd', wordt verkondigd.

Welke boodschap krijgt een homoseksuele kerkganger te horen? Als hij naar een speciale aidsdienst toegaat, krijgt hij met duidelijke woorden te horen: je bent – met je geaardheid en met je levenswijze – door God geaccepteerd. Maar als hij naar een 'gewone' zondagsdienst toegaat, hoort hij *dat* nergens. In plaats daarvan zal hij in drie van de elf gevallen (27%) duidelijk de boodschap vernemen: met jouw levenswijze is er voor jou geen plaats in de gemeenschap van God. En in acht van de elf gevallen (73%) zal hij een 'dubbele' boodschap (*double bind*) vernemen: De prediker zegt: 'Je bent door God geaccepteerd'. Maar door dat alleen maar op indirecte manier te zeggen, zegt de prediker tegelijk: 'Maar hier sta ikzelf niet achter'.

Dr. Heye Heyen is universitair docent praktische theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, locatie Kampen. hkheyen@pthu.nl

Noten

1. Heye Heyen, 'Sexualität als Thema in protestantischen Predigten der Gegenwart,' in: Heye Heyen, *Lebensbejahend predigen*, LIT, Münster 2008, p. 143-164.
2. Zie www.predigten.de.

Artikel

TD 47